

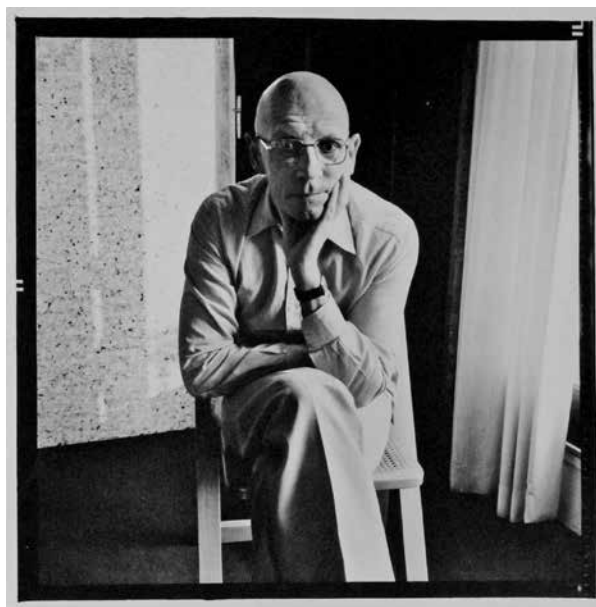
Marko Zidarić

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Stara povijest

diplomski studij komparativne književnosti

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ususret četrdesetoj obljetnici smrti Michela Foucaulta (1926. – 1984.): Kratki podsjetnik na intelektualno nasljeđe i kontroverzan životopis

Michel Foucault (1926. – 1984.)

(Fotografija: <https://www.edition-originale.com/en/arts/photography/foucault-portrait-de-michel-foucault-1983-62310>)

Dana 25. lipnja 1984. umro je Michel Foucault, francuski intelektualni *multitasker* čiji je opus važan u različitim društvenim i humanističkim disciplinama. Rođen je 1926. u Poitiersu, gdje je osnovno obrazovanje završio u Liceju Henri-IV. Tijekom ratnih godina, kojima je svjedočio kao tinejdžer, majka ga je poslala u isusovački Collège Saint-Stanislas, na kojem je bio od 1940. do 1943.; već je tamo počeo brusiti svoje znanje filozofije. Nakon oslobođenja od njemačkih okupacijskih snaga mladi i talentirani Foucault 1945. je godine otišao u prestižnu parišku varijantu Liceja Henri-IV, a sljedeće se godine upisao na poznatu školu za „mlade genijalce“ École Normale Supérieure. Takozvani *agrégation* iz filozofije položio je 1951. iz drugog pokušaja. Tijekom prve polovice 1950-ih obavljao je istraživačke i predavačke poslove, a od 1955. do 1960. bio je kul-

turni diplomat u Švedskoj, Poljskoj i Zapadnoj Njemačkoj. Nakon toga prilaže svoj doktorat 1961. i počinje raditi u sveučilišnom sustavu. Od 1960. do 1966. predavao je na Sveučilištu u Clermontu, zatim seli na Sveučilište u Tunisu, da bi naposljetku 1968. otišao u Centre universitaire expérimental de Vincennes. Najveća „nagrada“ došla mu je 1970; tada je primljen u prestižni Collège de France, na kojem je do kraja života držao popularna javna predavanja.

Možda nije naodmet spomenuti da je Foucault odrastao u buržujskoj obitelji; svojeg oca opisivao je kao okrutnog i autoritarnog, dok je s majkom tijekom života održavao prisniji odnos, čime se dobro uklapa u pop-frojdovsko tumačenje o homoseksualcu privrženom roditelju suprotnog spola. Osim što često zbunjuje svojim labirintskim rečenicama, Foucault i danas slovi za kontroverznu ličnost zbog svojeg nekonvencionalnog životnog stila koji je, osim stroge radne etike, obilježilo i korištenje droga, koketiranje sa suicidom i prakticiranje sadomazohizma.

Kao da je bio pod dojmom strukturalističkog projekta usmrćenja autora, Foucault je uvijek bio sklon hermetiziranju vlastitog lika. Budući da je naglo mijenjao metodološke i političke pozicije, vrijedi postaviti pitanje tko je uistinu *pravi Foucault*?¹ Iako je nesumnjivo riječ o originalnom „izdvojenom“ pojedincu, na njega su tijekom života utjecali tada aktualni intelektualni trendovi i politički događaji; afirmativno ili negativno odnosio se prema dominaciji Jean-Paula Sartrea na francuskoj intelektualnoj sceni, popularnosti Martina Heideggera u filozofskim krugovima, strukturalističkom zanosu tijekom 1960-ih, studentskim prosvjedima 1968., pokretu za emancipaciju seksualnih manjina itd. Osim toga, Foucault je bio dobar poznavatelj opusa Marquisa de Sadea, Georges-a Bataillea i Antonina Artauda, što je moguće dovesti u vezu s njegovom cjeloživotnom opsesijom smrću, ludilom i transgresivnom seksualnošću.

Michela je Foucaulta zbog originalnosti i interdisciplinarnosti nemoguće svrstati u domenu jedne zasebne discipline. Njegova djela važna su za historičare, filozofe, sociologe, književne i političke teoretičare itd. Što se tiče same historiografije, kritičari bi istaknuli da je Foucault jedan od odgovornih za širenje „postmodernističke pošasti“ koja je ušetala u područje historiografije i time dovela u pitanje mogućnost valjane i objektivne spoznaje o prošloj stvarnosti. Njegova se djela stoga ne temelje na linearnom izlaganju sadržaja koji proizlazi iz interpretacije povijesnih izvora, već Foucault u njih ulazi s pretpostavkom da je do prošlosti moguće doći isključivo posredstvom inhibiranog jezika koji je umrežen u sistemima moći. Povjesničar, koji tijekom pisanja nije u stanju odstraniti zametak vlastite ideološke pozicije, tako ni ne može stremiti „čistoj“ objektivnosti - ona je zapravo i sama povijesni konstrukt.²

¹ Ovo pitanje postavlja David Šporer u uvodnom poglavlju *Sveti Foucault i bijeda teorije*, u kojem podrobno objašnjava ambivalentnost Foucaultovih metodoloških i ideoloških/političkih pozicija. Vidi u: David Šporer, *Konformizam radikalne misli. Kritički historijat metodoloških i političkih pozicija Michela Foucaulta* (Zagreb: Disput, 2023), 9-39.

² Jedan je od Foucaultovih „apologeta“ američki teoretičar historije Alun Munslow, koji u poglavlju *Michel Foucault and history* detaljno opisuje njegovo stajalište o epistemologiji, konstrukciji prošlosti i problemu historijskog narativa. Vidi u: Alun Munslow, *Deconstructing History*, 2. izd. (London, New York: Routledge, 2006), 129-148.

Takva stajališta već su obilježila njegovu arheološku fazu tijekom 1960-ih, kada se javljaju prvi utjecajni naslovi: *Povijest ludila u doba klasicizma (Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique, 1961.)*, *Rađanje klinike (Naissance de la Clinique, 1963.)*, *Riječi i stvari: Arheologija humanističkih znanosti (Les mots et les choses: Une archéologie des sciences humaines, 1966.)*, *Arheologija znanja (L'Archéologie du savoir, 1969.)*. Kako je već spomenuto, prvenstvo nije pridano nizanju događaja, već je naglasak na tome pod kojim se uopće uvjetima određeni sadržaj u povijesti može pojaviti. Budući da je u njima naglasak na predmetima koje uspostavljaju znanosti tijekom različitih povijesnih razdoblja i pod kojim se uvjetima može ispoljavati samo znanje, Foucaulta je u *to doba* zanimalo kako je postavljanje nekih pitanja omogućeno (i istodobno ograničeno) uvjetima koji otvaraju 'polje mogućnosti' postavljanja baš tih, a ne nekih drugih pitanja.³

U uvodu posljednje knjige ove faze Foucault daje definiciju samog povjesničarskog zanata: *historija je način na koji određeno društvo vrednuje i obrađuje dokumentarnu masu od koje je nedjeljivo.*⁴ Međutim, Foucault se nastoji odmaknuti od zadaće koju je sebi postavljala tradicionalna historiografija i ovako opisuje njezin imperativ za uspostavom koherentne kronologije: *Diskontinuitet je bio sramotni žig vremenskog rasapa koji je povjesničar morao ukloniti iz historije.*⁵ Nasuprot tome, Foucault u *Arheologiji znanja* favorizira historiju koja se temelji na diskontinuitetu i lomu i koja, za razliku od tradicionalne, nastoji odustati od zahtjeva za totalizacijom. U ovom djelu pojavljuje se definicija krovnog i danas često upotrebljavanog analitičkog pojma diskursa kao *prostora u kojem se različiti objekti ponavljaju i neprestano preobražavaju*,⁶ a njegova je temeljna jedinica iskaz. Cilj analize diskurzivnog polja jest *dohvatiti iskaz u ograničenosti i singularnosti njegova događaja, odrediti uvjete njegova postojanja, što točnije utvrditi njegove granice, ustanoviti korelacije s drugim iskazima koji mogu biti s njime povezani, pokazati koje druge oblike iskazivanja isključuje.*⁷ Tekst zatim nastavlja s kolopletom apstraktno i labavo definiranih pojmova, da bi u konačnici iste godine Foucault odustao od vlastite arheološke zadaće i raskrstio s etiketama koje su ga povezivale sa strukturalizmom. Tako je Foucault, nakon što je pomalo šepRTLjavo sistematizirao vlastitu metodologiju, svoj „arheološki posao“ ostavio nedovršenim odmah nakon njegove (navodno) konačne uspostave.⁸

Novo desetljeće, u kojem Foucault postaje popularna intelektualna figura i izvan granica europskog kontinenta, započelo je njegovim primanjem

³ Šporer, *Konformizam*, 107.

⁴ Michel Foucault, *Arheologija znanja*, prev. Marko Gregorić (Zagreb: Mizantrop, 2019), 14.

⁵ Isto, 16.

⁶ Isto, 45.

⁷ Isto, 39.

⁸ Kritiku nedovršenosti arheologije uputio je David Šporer: *Neprestano modificirajući arheologiju, Foucault je zalutao i izgubio se u vlastitom labirintu, a tražeći izlaz iz te slijepice ulice u kojoj se zatekao knjigom koja je trebala biti zaglavni kamen zgrade mauzoleja arheologije, Foucault je, trajno napuštajući arheologiju, povukao vrata za sobom.* Vidi: Šporer, *Konformizam*, 137.

na prestižni Collège de France 1970., na kojem je započeo s javnim predavanjima na katedri koju je nazvao *Povijest sistema mišljenja*. Tako je Foucault, osim što je većinu vremena provodio prekapajući po arhivima, sve više utjelovljavao figuru javnog intelektualca. U novoj *genealoškoj* fazi, u kojoj je svoju metodologiju uspostavio po uzoru na Friedricha Nietzschea, sve više nestaju prethodno prisutne strukturalističke tendencije i počinje izranjati povijesno konstruirani subjekt. Foucault se u predavanjima i u novim naslovima sve izraženije počinje baviti onime po čemu je danas vjerojatno i najpoznatiji: moći koja omogućuje i uvjetuje proizvodnju istine i koja se tijekom povijesti na različite načine upisivala u ljudsko tijelo.

Dva najznačajnija naslova genealoške faze jesu *Nadzor i kazna: Rađanje zatvora (Surveiller et punir: Naissance de la prison, 1975)* i *Volja za znanjem (La volonté de savoir, 1976)*. U prvom od spomenutih Foucault je suprotstavio dva različita modela moći koji su se primjenjivali u kažnjavanju prije i nakon pojave modernog zatvora. Tako je *mehanički model*, koji se primjenjivao prije, bio orijentiran na kažnjavanje tijela, koje se ujedno događalo u javnom, ritualiziranom i ceremonijalnom činu, a time se ujedno na demistificiran način izražavala moć suverena. Tome je suprotstavljena tzv. *mikrofizika moći*, koja se javlja u 19. stoljeću, a Foucault ju demonstrira uz pomoć pojma *panoptizma*, koji je utjecao na teorije o socijalnom discipliniranju. Takva moć postala je racionalizirana; njezinim se djelovanjem provodila svojevrsna rekonstrukcija sebstva, koje je time trebalo postati društveno korisno i preodgojeno u skladu s društvenom normom. Vezano uz regulaciju tijela, u istom će desetljeću razvijati i pojam *biopolitike* i *biomoći*. Naime, tijekom 17. stoljeća vlast je tretirala tijelo kao stroj koji je trebalo disciplinirati, dok se tijekom 18. stoljeća prema njemu počinje odnositi na sljedeći način: *ona služi kao potpora biološkim procesima: umnožavanje, rađanja i smrtnost, zdravstvena razina, životni vijek, dugovječnost sa svim uvjetima koji njih mogu promijeniti; brigu o njima mogu provoditi cijeli niz zahvata i regulacijskih kontrola: bio-politika populacije.*⁹ Ovakav opis *biopolitike*, koji će se tijekom vremena doradivati, pojavljuje se u posljednjem poglavlju *Volje za znanjem*, prvog toma *Historije seksualnosti*.

Prije objavljivanja *Volje* Foucault je dugi niz godina pripremao podatke za monumentalni i višetomni spis o povijesti ljudske seksualnosti. Međutim, na rješenje zagonetke o vlastitoj i kolektivnoj spolnosti nagnalo ga je navodno transformativno iskustvo uzimanja LSD-a tijekom izleta u kalifornijsku Dolinu smrti. Tako je Foucaultov eksperiment utjecao na to da, umjesto duge diskusije o masturbaciji, incestu, perverziji, eugenici itd.,¹⁰ Foucault sastavi djelo koje je danas svojevrsna utvrda socijalnog konstruktivizma u disciplini historije seksualnosti.

⁹ Michel Foucault, *Volja za znanjem*, prev. Zlatko Würzberg (Zagreb: Domino, 2013), 122-123.

¹⁰ O tome piše biograf James Miller, koji prenosi svjedočanstvo američkog sveučilišnog profesora Simeona Wadea: on je Foucaulta odveo u Dolinu smrti u svibnju 1975. i zatim zapisao LSD-epifaniju koju je kontroverzni Francuz navodno doživio. Vidi u: James Miller, *The Passion of Michel Foucault* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2000), 245-252.

Volja za znanjem nastoji raskrstiti s tzv. *represivnom hipotezom*, koja nalaže da seks od 18. st. trpi svojevrsno ušutkavanje i zatiranje. Foucault tako navodi izvjestan paradoks o poimanju seksualnosti: o njoj se sve izraženije i češće govori, ali vlast je ta koja disciplinira i pročišćuje jezik i izražavanje, koja perverziju suprotstavlja normalnosti i koja postaje središtem diskursa o seksu. Spolnost tako *postaje uzrok svega i bilo čega*,¹¹ tome pripomaže *scientia sexualis*, znanost koja nastoji uspostaviti zakone ljudskog seksualnog ponašanja. Neodvojiva od vlasti, ona je *blagoglagoljiva u iskazima svoga gađenja*¹² i marljiva u uspostavljanju različitih tipologija koje popunjavaju pervertiti različitih sklonosti. *Volja za znanjem* utjecajno je djelo zbog toga što se odmiče od esencijalizma i fokus usmjerava prema povijesnoj konstrukciji znanja i diskursa o seksualnosti i njezinom položaju unutar sustava moći.

Vezano uz seksualnost, još jedna važna točka Foucaultova životopisa jesu njegovi boravci u SAD-u, zbog kojih je tijekom 1970-ih i 1980-ih imao priliku redovito putovati do San Francisca. Ondje se strastveno poistovjetio sa sretnim nadama seksualno oslobođene homoseksualne zajednice. Novostvoreni prostori homoerotske emancipacije dijelili su istu „boljku“ koju su kritičari zamjerali *Volji za znanjem*: oni su u potpunosti bili očišćeni od ženskih subjekata. Posjećivanje *gay* klubova i sauni, posebice uranjanje u novostvorenu S/M subkulturu, uklopili su se u Foucaultovo viđenje opsjedajuće moći koja prožima svaki djelić ljudskog postojanja. Foucault je u intervjuima isticao oslobađajuće iskustvo ove prakse, koja moć ne koristi kao sredstvo stvarnog podčinjavanja drugih, već su arbitrarne uloge gospodara i roba stvorene u svrhu postizanja intenzivnog seksualnog užitka. Također, inventivnost dinamike S/M-a leži u činjenici da se njome „deseksualizira“ samo područje seksualnosti, odnosno područje seksualnog užitka nije isključivo u genitalijama, već tijelo u cijelosti ima potencijal postati erogenom zonom.¹³ Međutim, upravo će za Foucaulta, kao i za mnoge homoseksualce toga razdoblja, novostvoreni okoliš seksualne utopije biti svojevrsan silazak u podzemlje u kojem se seksualnost tragično susreće sa smrću, jednom od glavnih preokupacija njegovih voljenih Marquisa de Sadea i Georgesa Bataillea.

Foucaulta je tijekom cijelog života pratila već spomenuta opsesija smrću; to je bilo vidljivo još tijekom njegove mladosti, koju su obilježili višestruki pokušaji suicida, dok je kasnije branio neotuđivo pravo svakog čovjeka da se ubije.¹⁴ Prelazeći cestu u srpnju 1978., Foucaulta je udario auto. Doživio je bliski susret sa smrću i kratko izvantjelesno iskustvo, što je opisao kao stanje najvećeg mogućeg užitka.¹⁵ Tako su i u Foucaulta seksualnost i smrt neraskidivo povezane; kao u smrti u kojoj užitak dostiže svoj maksimum, tako je i

¹¹ Foucault, *Volja*, 59.

¹² Isto, 50.

¹³ O sadomazohizmu koji time postaje svojevrsna transformativna praksa, ali i jedan od temelja *queer* seksualnosti, piše Foucaultov apologet David Halperin. Vidi u: David M. Halperin, *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography* (New York: Oxford University Press, 1995), 85-90.

¹⁴ O načinima višestrukih pokušaja samoubojstva u mladosti i kasnijih intervjuu u kojima je isticao pozitivne strane suicida vidi: Miller, *The Passion*, 54–57.

¹⁵ O tome je vrlo optimistično govorio u intervjuu iz 1982. Vidi u: Isto, 306.

sadomazohizam za njega povlaštena seksualna praksa. Njime se postiže intenzitet koji vodi u razaranje identiteta srodno umiranju. Sklonost opasnostima vidljiva je i u njegovoj kontroverznoj odluci da u jeku epidemije AIDS-a 1983. i dalje nastavlja sa seksualnim avanturama koje su mu vjerojatno priskrбиле zarazu fatalnom bolešću. Zbog bolesti je svoju *Povijest seksualnosti* ostavio nedovršenom te je na smrtnoj postelji u lipnju 1984. doživio izdanja drugog i trećeg toma – *Upotrebe zadovoljstava (L'usage des plaisirs)* i *Brige o sebi (Le souci de soi)*, u kojima se bavi antičkom seksualnošću.

Možemo zaključiti da je Foucaultov opus otvorio prostor za raspravu o povijesnoj uvjetovanosti znanja i decentriranoj i onipotentnoj moći koja prodire u ljudsko tijelo i na različite načine uvjetuje pojavljivanje istinitog tijekom povijesti. Međutim, Foucault je istovremeno prepun generalizacija, simplifikacija i nategnutih zaključaka: čitajući njegova djela, ponekad se stječe dojam o čovjeku koji je istovremeno težio sveznanju, ali i nuđenju odgovora na sva moguća pitanja. Osim toga, Foucault je, kao i mnogi drugi Francuzi (posebice poststrukturalisti), ponekad pisao izrazito hermetično i meandrirajuće – sve su to možda stvari koje ga čine dodatno zavodljivim buntovnim učenjacima. Primjer bespriekorne odanosti je i *queer*, pa tako David Halperin Foucaulta opisuje kao sveca zaštitnika ove teorije, što je vidljivo u naslovu njegove studije. Kao što su Foucaultovi tekstovi često neprobojni, tako i sam *queer*, koji zapravo pretendira na radikalnu transformaciju svijesti, ironično pronalazi snagu upravo u tome što nije u stanju uspostaviti vlastitu definiciju.¹⁶ *Queer* bi samo trebao slušati sveznajućeg *Big Daddyja*¹⁷ koji je uspostavio bezvremenske i apsolutne istine o rodu i seksualnosti.

Budući da se nastojao „izboriti“ s vlastitim metodologijama (posebice onom arheološkom) i konkretnim definicijama pojmova, Foucaulta je, osim marljivog rada, obilježilo i često odustajanje od vlastitih ideja s kojima se nije mogao nositi. Ako bismo kritizirali neuspjelost njegovih dviju metodoloških faza, mogli bismo povući analogiju s njemu dragom dramom *U očekivanju Godota*;¹⁸ njegovo se životno djelo svodilo na dvostruko ništa.

Osim u golemoj mjeri citiranog opusa, ostaje kontroverzan životopis koji sleđuje krv u žilama tradicionalnijoj publici. Moglo bi se reći da su njegov život uvelike obilježila skretanja intelektualnim „crnim očevima“, izleti u stanja pomaknute svijesti. Michel Foucault utjecao je na razmišljanje o društvenoj konstruiranosti ludila, povijesno varijabilnim uvjetima dosizanja znanja, tijelu koje trpi disciplinu vlasti, ali zagonetku o njemu samom potrebno je rješavati imajući na umu pikanterije iz njegova osobnog života. Ostaje i pi-

¹⁶ Halperin smatra da *queer* identitet ne smije biti utemeljen u pozitivnoj stvarnosti, već je njegovo jedino određenje u tome da se opire normi. Vidi: Halperin, *Saint*, 62.

¹⁷ Ironično se poigravajući *gay slangom*, Camille Paglia *Big Daddy sindromom* naziva trend u američkim humanističkim znanostima, koje su tijekom 1980-ih Foucaulta počele tretirati kao gurua koji daje rješenje na sva moguća pitanja. Vidi u: Camille Paglia, „Junk Bonds and Corporate Raiders: Academe in the Hour of the Wolf,“ *Arion: A Journal of Humanities and the Classics* 2/1 (1991): 142.

¹⁸ Još jedna epifanija koju je doživio gledajući izvedbu predstave u zimi 1953. Vidi: Miller, *The Passion*, 64-65.

tanje njegove važnosti za homoseksualce koji nakon seksualnog oslobođenja radosno propovijedaju *izlazak iz ormara*; Foucault, po kojem je (homo)seksualnost samo konstrukt, ne bi smatrao da je potrebno isticati sklonost istom spolu kao identitetsku odrednicu koja fundamentalno struji nečijim bićem.¹⁹ Važno je napomenuti i da je Foucault bio prva javna osoba u Francuskoj koja je umrla od posljedica AIDS-a, nakon čega je njegov dugogodišnji partner Daniel Defert njemu u spomen osnovao organizaciju AIDES, koja se bavi pravima pojedinaca zahvaćenima ovom opakom bolešću.

Na kraju, tko je onda taj *pravi Foucault*? Time se još uvijek bave mnogi entuzijastični biografi, znanstvenici i odgonetači. Međutim, mnogi će se vjerojatno samo prisjetiti ćelavog intelektualca koji u bijeloj dolčeviti, često i pred televizijskom publikom, entuzijastično relativizira dotadašnje paradigme i pritom postavlja inovativna pitanja, ali i odlučno progovara o praksama koje ni danas ne prestaju biti tabuizirane.

¹⁹ O tome piše Miller, ali i Halperin, koji u tome vidi inventivni potencijal *queer* identiteta. Više u: Miller, *The Passion*, 256.; Halperin, *Saint*, 79.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 18 2023.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVIII, broj 18, 2023.

Glavni i odgovorni urednik
Marko Zidarić

Zamjenica glavnog urednika
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Ivan Mrnarević
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Marko Perišić
Ruben Prstec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Klara Miholić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnica Uredništva
Marija Biščan

Recenzenti

dr. sc. Nikola Anušić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Lovorka Čoralić
akademkinja Nella Lonza
dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Jasmina Osterman

Lektura za hrvatski jezik

Iva Antičević
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Nikolina Peškura
Karla Rašić
Josipa Skenderović
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Tina Čatlaić

Prijevod s francuskog jezika

Klara Miholić

Oblikovanje

design.inmedia@gmail.com

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>